

LAPSE MÕISTMISE LUGU V

LASTE EMOTSIONAALNE VÄÄRKOHTLEMINE

Väärkohtlemine on igasugune täiskasvanu käitumine, mille eesmärk on last kontrollida ja allutada hirmu, alanduse ning füüsilise või verbaalse rünnaku kaudu. Emotsionaalne lapse väärkohtlemine on võrreldes füüsilise väärkohtlemisega sageli alahinnatud ning paljud lapsevanemad, õpetajad ei ole isegi teadlikud, et nende käitumist saab väärkohtlemiseks nimetada.

Emotsionaalseks väärkohtlemiseks liigitub mistahes tegu, mis asetab lapse emotsionaalse ehk tundelise pinge seisundisse. Seda väärkohtlemise liiki peetakse kõige raskemini äratuntavaks liigiks, mis võib esineda nii iseseisvalt kui ka koos teiste väärkohtlemise liikidega. See võib hõlmata erinevaid taktikaid alates **pidevast kritiseerimisest kuni hirmutamise, manipuleerimise ning alatise rahulolematuseni.**

Emotsionaalne väärkohtlemine on nagu ajupesu, mis süstemaatiliselt **kulutab ohvri enesekindlust, eneseväarikust, usaldust enda suhtes ning minataju.** Ei ole oluline, kas selleks on **pidev riidlemine ja naeruvääristamine, hirmutamine või peidetakse seda käitumist „juhendamise“, „õpetamise“ või „nõuannete“ sildi alla** – tulemused on sarnased. Lõpuks kaotab laps võime iseennast tajuda ning väärtustada. Emotsionaalne väärkohtlemine põhjustab haavu, mis on nähtamatud, kuid võivad ulatuda palju sügavamale ning kesta kauem kui füüsilise väärkohtlemise tagajärjed. Lapsepõlvetrauma üleelamine suurendab (hiljem) depressiooni, söömishäirete, abielu- ja muude probleemide tekkimise riski.

Enam levinud emotsionaalse väärkohtlemise tüübid

- **Emaletõukamine, hülgamine**

Täiskasvanud, kes seda teevad, annavad sageli (meelega või tahtmatult) lapsele mitmel erineval moel märku, et ta ei ole soovitud. Näiteks tehakse seda lapse väärtust vähendades või tema vajadusi, huvisid naeruvääristades. Täiskasvanu võib käskida lapsel tema juurest lahkuda või minema kaduda, narrida teda või öelda, et ta on väärtusetu, teha temast pere või klassi musta lammast või süüdistada teda perekonna või õdede-vendade või klassi probleemides. Ka keeldumine väikese lapse sülle võtmisest võib olla emotsionaalne väärkohtlemine.

Emaletõukamiseks, hülgamiseks peetakse: karm kriitika, naeruvääristamine, sildistamine, narrimine, lapse peale karjumine ja vandumine, alandavad ja häbistavad naljad, vaimsete võimete või füüsilise välimuse põhjal narrimine, keeldumine armastuse ja tähelepanu

osutamisest ning puudutustest, kui laps seda vajab, perekonnast või klassist „välja arvamine“ või teismelise puhul kodunt välja viskamine, distsipliini eesmärgil laste kodunt väljapoole lukustamine, klassi üritustele mitte kaasa võtmine.

- **Ignoreerimine**

Täiskasvanud, kelle enda emotsionaalsed vajadused ei ole täidetud, ei suuda sageli ka laste vajadustele vastata. Nad ei näita välja kiindumust ega paku hoolitsust. Nad ei pruugi lapse suhtes üldse huvi välja näidata ning mitte märgata tema olemasolu ja abivajadust. Sageli on täiskasvanud füüsiliselt kohal, kuid emotsionaalsel tasandil kättesaamatud. Pidev võimetus lapsele vastata või temaga suhelda on käsitletav emotsionaalse väärkohtlemisena.

Ignoreerimiseks peetakse: lapse kontakteerumispüüdlustele mittevastamist, võimetus hoolitseda imiku füüsiliste, sotsiaalsete või emotsionaalsete vajaduste eest, lapse huvide, tegevuste, õppetöö ja sõprade ning raskuste vastu mitte huvi üles näitamine, lapse mahajätmine või mitte enda omaks tunnistamine või sellega ähvardamine, puhta turvalise keskkonna või vajaduse korral meditsiiniabi mittepakumine, võimetus lapsega emotsionaalsel tasandil kontakti saada ja last kaitsta.

- **Terroriseerimine**

Täiskasvanud, kes kasutavad ähvardusi, karjumist ja sõimamist, põhjustavad lastele tõsist psühholoogilist kahju. Ühe lapse eeskujuks toomine selleks, et teda teiste ees, ka teistele õpetuseks, karistada või normaalsete emotsioonide väljanäitamise eest naeruvääristada, on väärkohtlemine. Lapse ähvardamine karmide sõnade, füüsilise karistuse, hülgamise või ekstreemsetel juhtudel isegi surmaga on mitteaktsepteeritav. Enda lõbuks nalja pärast lapsele ähvardustega hirmu põhjustamine on üks hullemaid emotsionaalse väärkohtlemisega variante. Samuti ka see, kui teatakse ja nähakse, et laps kannatab koduvägivald all.

Terroriseerimiseks saab liigitada: pidev kiusamine, karjumine, vandumine ja raevutsemine lapse peale, ähvardav ja hirmutav käitumine, lapse hirmutamine või teiste inimeste hirmutamine lapse nähes, ennustamatud, põhjendamatud ja ekstreemsed reaktsioonid, sõnalised ähvardused lapsele, endale või teistele haiget teha, vaenulikkus pereliikmete vahel, ebajärjepidevad ja põhjendamatud nõudmised lapsele, lapse naeruvääristamine või alandamine teiste ees, ähvardused avaldada isiklikku või häbistavat informatsiooni.

- **Isoleerimine**

Lapsevanem, kes väärkohtleb last isolatsiooni kaudu, ei lase lapsel eakaaslastega kohuda, võib hoida beebit enda toas ilma stimulatsioonita või ei lase teismelisel hobidega tegeleda. Nõudmine, et laps püsib oma toas alates sellest, kuni ta koju tuleb kuni järgmise hommikuni, söömise piiramine ning lapse surumine isolatsiooni või eraldatusse ning perest ja sõpradest

eemalehoidmine võib olla destruktiivne ja olenevalt asjaoludest saab seda lugeda emotsionaalseks väärkohtlemiseks.

Isoleerimine on: lapse üksinda või järelevalveta jätmine pikaks ajaks, lapsele sõpradega suhtlemise keelamine, lapsele sobiva sotsiaalse ja emotsionaalse stimulatsiooni keelamine, nõudmine, et laps püsib oma toas ning ei kohtu sõpradega, lapsele hobide ja mängude keelamine, lapsele sotsiaalsetes tegevustes, pidudel ja pereüritustel osalemise keelamine, liigne ja ekstreemne karistamine lapsele omase tüüpilise käitumise eest, soovitusel, et laps keelduks sotsiaalsest kontaktist ja talle edastatud kutsetest.

- **Rikkumine**

Täiskasvanud, kes last rikuvad, võivad lubada neil kasutada narkootikume või alkoholi, vaadata pealt loomade julma kohtlemist, näha eale mittekohast seksuaalse sisuga materjali ja näha pealt või osaleda kriminaalsetes tegudes nagu vargus, rünnak, prostitutsioon, hasartmängurlus jmt. Alaealise lapse suunamine kahjulike või illegaalsete tegude sooritamisele on väärkohtlemine ning sellest tuleks ametivõimudele teatada.

Rikkumise alla kuulub: ebaeetilise või illegaalse käitumise (narkootikumid, varastamine, petmine, valetamine, kiusamine) soodustamine või nendesse ilmingutesse mitte sekkumine, juhuslike vahekordade soodustamine või sellesse mitte sekkumine, narkootikumide ja alkoholi pakkumine lapsele või kasutamine tema juuresolekul, lapsele endale või teistele kahju tegeva käitumise lubamine või soodustamine

- **Ärakasutamine**

Ärakasutamiseks saab lugeda manipulatsiooni või pealesurutud käitumist, mis ei võta arvesse lapse arenguvajadust. Näiteks ei ole sobiv korduvalt eeldada, et laps on vastutav perele õhtusöögi valmistamise eest. Lapsele suurema vastutuse andmine, kui ta on võimeline hakkama saama või lapse kasutamine tulu saamiseks, on väärkohtlemine.

Ärakasutamiseks loetakse: mitte-eakohased eeldused lapse käitumise osas, lapse sundimine soovimatutele tegevustele ilma põhjenduseta, nõue, et laps hoolitseb vanema või õe-venna eest, ilma tema vanust või võimekust arvesse võtmata, lapse hukkamõistmine ja häbistamine teiste inimeste käitumise eest (vanemad, sõbrad, õed-vennad), põhjendamatud ootused koduste tööde sooritamise osas, lapsele seksuaalse sisuga või sobimatu sisuga materjali näitamine.

Mõned tavapärased näited emotsionaalsest väärkohtlemisest

- Lapse isoleerimine (nt ei lubata eakaaslastega suhelda)
- Täiskasvanu tusatsemine ja lapsega probleemi arutamisest keeldumine («Mine ära, sa oled paha laps»)

- Tundekülmus (ei hellitata, ei võeta sülle, ei vastata lapse tunnete)le)
- Keeldudega kauplemine («Kui sa putru ära ei söö, siis õue ei saa»)
- Näägutamise lapse kallal, sildistamine ja last halvustav käitumine («Ma olen sulle mitu korda seda rääkinud, aga sa ikka ei tee nii», «Kas sina oled meil väike tita, et sa niimoodi jonnid», «Sa ei saa ju sellega hakkama»)
- Lapse terroriseerimine ja püsiva hirmutunde kujundamine («Kui sa kohe magama ei jää, siis viib sind koll minema»)
- Pideva pinge all hoidmine, ähvardamine, sõnaline julmus («Päkapikk piilub akna taga ja kui sina ei ole hea laps, siis ta sulle kommi ei too», «Kuidas sa nii loll oled?»)»)
- Karistushirmu tekitamine («Kui sa ei ole hea laps, siis tuleb isa ja saab väga kurjaks»)

Emotsionaalselt väärkoheldud lapsed on õppinud märkama ohte ja harjunud hingeliselt haiget saama. Sellisest kohandumisest võib küll olla kasu vaenulikus keskkonnas, kuid paratamatult kaasnevad sellega stressi ja ärevusega seotud pikaajalised probleemid. **Lapsena emotsionaalset väärkohtlemist kogunud inimestel on depressiooni ravida eriti raske.**

Kui laste käitumine ei vasta ootustele, siis on raske näidata nende vastu oma positiivseid tundeid. Vahel võib abitus või hirm panna lapsevanemat või ka õpetajat kasutama mõjutusvahenditena ähvardamist, kritiseerimist, naeruvääristamist, hirmutamist, halvustamist, süüdistamist või tõrjuvat ja vaenulikku käitumist. Need nimetatud tegevused ongi emotsionaalne väärkohtlemine, mis pikas plaanis ohustavad lapse tundeelu eakohast arengut.

Kuid pidev lapsega pahandamine, tema tegevuse piiramine või tema ignoreerimine võtab lapselt tunde, et temast hoolitakse. Täiskasvanute poolne armastus, tunnustus ja adekvaatne tagasiside annavad lapsele usu endasse ja oma võimetesse. **Vanemate ja õpetajate ülesanne on lapse kasvamist ja arengut suunates teda piisavalt toetada, et ta õpiks tulevikus ise oma vajadusi teadvustama ja nende rahuldamisega hakkama saama sotsiaalselt aktsepteeritud viisil.**

Ene Paadimeister

Vändra Gümnaasium

psühholoog